

КОРЕКЦІЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКА ЗАСОБАМИ ГРИ

А.І. Блозва, кандидат педагогічних наук

О.М. Красуля, магістр

У статті ми спробували окреслити перспективи вивчення емоційних порушень у дітей дошкільного віку і можливих шляхів корекції за допомогою гри. Дитина починає усвідомлювати своє «Я», свою активність, діяльність, починає об'єктивно себе оцінювати. Утворюється супідрядність мотивів: можливість підпорядкувати свої безпосередні спонукання усвідомленим цілям. Малюк навчається в певних межах керувати своєю поведінкою і діяльністю, передбачити її результат і контролювати виконання. Ускладнюється емоційне життя дошкільника: збагачується зміст емоцій, формуються вищі почуття. Маленька дитина не вміє керувати емоціями. З розвитком емоційної сфери у дошкільника почуття стають більш раціональними, підпорядковуються мисленню. Але це відбувається, коли дитина засвоює норми моралі і співвідносить з ними свої вчинки.

Емоційні порушення дошкільнят, корекція, почуття, емоції, ігри, фрустрація.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Дошкільне дитинство являється коротким відрізком у житті людини, всього перші сім років, але вони мають дуже велике значення. У цей період розвиток йде як ніколи бурхливо і стрімко. З цілком безпорадної, нічого не вміючої істоти немовля перетворюється у відносно самостійну, активну особистість. Отримують певний розвиток усі сторони психіки дитини, тим самим закладається фундамент для подальшого зростання. Одним з основних напрямків психічного розвитку в дошкільному віці є формування основ особистості.

Дитина починає усвідомлювати своє «Я», свою активність, діяльність, починає об'єктивно себе оцінювати. Утворюється супідрядність мотивів: можливість підпорядкувати свої безпосередні спонукання усвідомленим цілям. Малюк навчається в певних межах керувати своєю поведінкою і діяльністю, передбачити її результат і контролювати виконання. Ускладнюється емоційне життя дошкільника: збагачується зміст емоцій, формуються вищі почуття. Маленька дитина не вміє керувати емоціями. З розвитком емоційної сфери у дошкільника почуття стають більш раціональними, підпорядковуються мисленню. Але це відбувається, коли дитина засвоює норми моралі і співвідносить з ними свої вчинки. Дошкільник вчиться розуміти не тільки свої почуття, але і переживання інших людей. Дитина може співпереживати, співчувати

літературному герою, розігрувати, передавати в сюжетно-рольовій грі різні емоційні стани. Розвитку емоційної сфери сприяють всі види діяльності дитини. Емоційний досвід дитини, тобто досвід її переживань, може бути як позитивним, так і негативним, що безпосередньо впливає на її самопочуття сучасні наукові дані свідчать, що позитивний дитячий досвід, зокрема довіра, відкритість, готовність до співпраці, є основою позитивної самореалізації майбутньої особистості. Для психічного здоров'я дітей необхідна збалансованість позитивних і негативних емоцій, що забезпечує підтримання душевної рівноваги та життєвої поведінки. Порушення емоційного балансу призводить до емоційних розладів, відхилень у розвитку особистості, проблеми соціальних контактів. Перед вихователем стоїть завдання: навчити маленьку дитину керувати своїми емоціями та сприяти створенню в дошкільнят позитивного емоційного настрою; звільнятися від напруження, скутості; розвивати й коригувати емоційну сферу дітей.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемі емоцій приділяли увагу багато вітчизняних і зарубіжних психологів. Про односторонності сучасних зарубіжних теорій емоцій в якійсь мірі свідчать самі назви: «психоаналітична» (Фрейд, Холт, Дав); «інтелектуалістична» (Спенсер); «когнітивна» (Арнольд); «активаційний-енергетична» (Спенсер). Вітчизняні дослідники Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, виводили ряд принципово важливих положень щодо, залежності емоцій від характеру діяльності суб'єкта, про що регулює їхню роль в цій діяльності і про їх розвиток в процесі засвоєння людиною суспільного досвіду. Вони стверджують, що емоції - це особлива форма ставлення до предметів і явищ дійсності і виділяють три аспекти цих процесів: 1. Аспект переживання (С. Л. Рубінштейн, Г. Ш. Шингаров). 2. Аспект відносини (П. М. Якобсон, В. Н. Мясіщев). 3. Аспект відображення (В. К. Вілюнас, Я. М. Веккер, Г. А. Фортунатов). Згідно першої точки зору, специфічність емоцій полягає в переживанні подій і відносин. С.Л. Рубінштейн вважав, що «почуття висловлюють у формі переживання ставлення суб'єкта до оточення, до того, що він пізнає і робить»

Мета статті: окреслити перспективи вивчення емоційних порушень у дітей дошкільного віку і можливих шляхів корекції за допомогою гри.

Виклад основного матеріалу: За останній час накопичено велику кількість фактів, систематизовано безліч спостережень про емоції, придбаний великий досвід їх експериментального дослідження. У нагромадженні фактів вже починають проступати контури цілісної системи. Життя людини насичена різними явищами, предметами, і ніщо не залишає його байдужим. Всі емоції та почуття, які він відчуває - види його суб'єктивного ставлення до дійсності, переживання їм того, що виявляється безпосередньо в поле його сприйняття. Емоції і почуття - поняття синонімічні, але не рівнозначні. Емоції - це реакція людини на вплив внутрішніх і зовнішніх подразників, що мають яскраво виражену суб'єктивну забарвленість.

Почуття - це своєрідно виражене пережите людиною ставлення до навколишньої дійсності. Емоції відіграють важливу роль у житті дітей. Не кожен дорослий чоловік здатний розібратися у всій гамі своїх переживань. А для дитини це завдання стає ще більш важким. Діти не завжди розуміють свої навіть прості емоції, тим більше їм важко усвідомити ті різноманітні переживання, які виникають у міру розширення їх зв'язку з зовнішнім світом. Ключовими моментами емоційного розвитку дитини дошкільного віку є:

- освоєння соціальних форм вираження емоцій;
- формується почуття обов'язку, отримують подальший розвиток естетичні, інтелектуальні та моральні почуття;
- завдяки мовному розвитку емоції стають усвідомленими;
- емоції є показником загального стану дитини, її психічного і фізичного самопочуття.

Більш докладно розглянемо розвиток емоційної сфери дітей шостого року життя. Дитина шостого року істота емоційна: почуття панують над усіма її сторонами життя, надаючи їм особливого забарвлення. Вона сповнена на експресії – її почуття швидко і яскраво спалахують. Дитина, звичайно, вже вміє бути стриманою та може приховати страх, агресію і сльози. Але це відбувається в тому випадку, коли це дуже і дуже треба. Найбільш сильне важливе джерело переживань дитини - його взаємини з іншими людьми - дорослими і дітьми. Потреба в позитивних емоціях з боку інших людей визначає поведінку дитини. Ця потреба породжує складні багатопланові почуття: любов, ревності, співчуття, заздрість та ін. Коли близькі та рідні люблять дитину, добре ставляться до неї, визнають її права, постійно уважні до неї, вона відчуває емоційне благополуччя - почуття впевненості, захищеності. У цих умовах розвивається життєрадісна, активна фізично і психічно здорова дитина. Емоційне благополуччя сприяє нормальному розвитку особистості дитини, виробленню в нього позитивних якостей, доброзичливого ставлення до інших людей. Саме в умовах взаємної любові в сім'ї дитина починає вчитися любові сама. Почуття любові, ніжності до близьких людей, перш за все до батьків, братів, сестер, дідусів і бабусь, формує дитину, як психологічно здорову особистість.

Якщо оцінювати особливості почуттів дитини шостого року життя, то треба сказати, що в цьому віці вона не захищена від усього різноманіття переживань, які у неї безпосередньо виникають у повсякденному спілкуванні з дорослими і однолітками. Її день насичений емоціями. В одному дні вміщуються переживання, піднесеної радість, ганебна заздрість, страх, відчай, розуміння іншого і повного відчуження. Дитина шостого року життя - бранець емоцій. З кожного приводу, який підкидає життя - переживання. Емоції формують особистість дитини та стомлюють її до повної знемоги. Вона перестає розуміти, перестає виконувати правила, перестає бути тим гарним хлопчиком, або дівчинкою, тим хорошим малюком, яким може бути. Вона потребує відпочинку від своїх власних почуттів.

Впродовж дошкільного дитинства емоції розвиваються, ускладнюються і набувають інтелектуалізованого характеру. Уже в дошкільному віці починає реально формуватись особистість дитини, при чому цей процес тісно пов'язаний з розвитком емоційної сфери, із формуванням інтересів та мотивів поведінки, що відповідно, детерміновано соціальним оточенням, передусім типовими для даного етапу розвитку взаєминами з дорослими. На важливості дослідження емоційної сфери, зокрема емоційних ставлень дітей дошкільного віку наголошував О.Запорожець. Він стверджував, що виховання почуттів з перших років життя є найважливішим завданням, оскільки те, як будуть засвоюватися знання та уміння, вирішальним чином залежить від емоційного ставлення суб'єкта до оточуючих людей і довкілля. Формування значної частини емоційного досвіду дитини, зокрема динаміки експресивних дій, адекватності емоційного реагування, розвитку емпатії, саморегуляції, а також виразності особистісних особливостей загальної емоційності, тривожності, сензитивності, фрустрованості відбуваються переважно під впливом саме цих факторів у дошкільному періоді. У зв'язку з цим, деякі дослідники висловлюють припущення про те, що особливості розвитку емоційної сфери дитини детермінуються конкретними умовами її виховання. І чим повнішим є соціальний статус цих умов, тим більш сприятливим є розвиток емоційного статусу дитини. Немає правильних і неправильних почуттів і емоцій, усі вони відіграють важливу роль в житті дитини. І що не менш важливо – емоції дитини дають самим дітям і дорослим інформацію про їхній стан. Позитивні емоції, такі як радість, задоволення, довіра, дають дітям відчуття безпеки та надійності. Завдяки цим емоціям діти відчують, що в їхньому світі все гаразд, вам допомагають набувати нового досвіду і повторювати набуте. Від інших емоцій їм погано, бо вони попереджують про небезпеку і незадоволеність. Вони попереджують про те, що щось не так. Гнів означає, що дитині трапилася перешкода. Сум призводить до зниження енергії і дає час для того, щоб адаптуватися до втрати чи розчарування. Страх спонукає дітей до захисту. Тепло і ласка свідчать дітям про те, що їх люблять і цінують. За період дитинства особливості емоцій (їх сила, протяжність, стійкість) змінюються в зв'язку з змінами загального характеру провідної діяльності дитини і її мотивів, а також в зв'язку з ускладненням стосунків дитини з навколишнім світом. Разом з переживанням задоволення чи незадоволення, пов'язаних з задоволенням безпосередніх бажань, у дитини виникають більш складні відчуття, викликані тим, наскільки добре вона виконала свої обов'язки, яке значення мають їхні дії для других людей і в якій мірі дотримуються нею і навколишніми нормами і правилами поведінки. З метою розвитку емоційної сфери необхідно передбачити гармонійне виховання різних почуттів і емоцій, а також формувати в дитини необхідні навички в керуванні своїми почуттями і емоціями (гнів, занепокоєння, страх, провина, сором, співчуття, жалість, емпатія, гордість, шляхетність, любов та інші); навчити дитину розуміти свої емоційні стани і причини, що їх

породжують. З емоційним благополуччям дитини пов'язана її оцінка самої себе, своїх здібностей, моральних і інших якостей. Однією з умов виникнення у дітей старшого дошкільного віку складних емоцій є взаємозв'язок і взаємозалежність і взаємозалежність емоційних і пізнавальних процесів – двох найбільш важливих сфер його психологічного розвитку. Виховання відчуттів у дитини повинно служити передусім формуванню гармонійно розвинутої особистості, й одним з показників цієї гармонійності є певне співвідношення інтелектуального й емоційного розвитку. Формування і корекцію недоліків емоційної сфери старшого дошкільника необхідно розглядати як пріоритетний напрямок у роботі дитячого психолога. У процесі розвитку відбуваються зміни в емоційній сфері дитина освоює соціальні форми вираження почуттів; змінюється роль емоцій у діяльності дитини, формується емоційне передбачення; почуття стають більш усвідомленими, узагальненими, довільними, внеситуативними. На які ж емоції варто спиратися в роботі з дітьми? Існує кілька класифікацій емоцій. Однією з них є класифікація К. Є. Ізарда, що виділяє десять базових емоцій, кожна з яких веде до різних внутрішніх переживань і різного зовнішнього вираження цих переживань: Інтерес - позитивна емоція, вона переживається дитиною частіше, ніж інші емоції. Інтерес грає важливу мотиваційну роль у формуванні і розвитку навичок, умінь, інтелекту і творчих прагнень; забезпечує працездатність. Радість - переживання активного внутрішнього задоволення, впевненості в собі, власної значимості, успіху своєї діяльності. Якщо ця емоція переважає в емоційному житті, то дитина перебуває в стані комфорту. Подив - переживання, пов'язане зі сприйняттям чогось раптового, несподіваного.

Сум - переживання суму, зневіри, ізоляції. Ця емоція гальмує розумову і фізичну активність дитини. Гнів - переживання обурення, незадоволення чимось. Ця емоція є одним з компонентів агресивної мотивації. Контроль над нею відіграє важливу роль у процесі соціального розвитку дитини. Відраза - у крайній неприємне переживання, викликане чимось бридким, огидним, противним, потворним. Презирство - переживання глибокої зневаги до когось (чогось) морально низького. Презирство приводить до роздування почуття власної значимості і до знецінювання об'єкта презирства. Ситуації, що активізують гнів, одночасно активують емоції відрази і презирства. Комбінація цих трьох емоцій розглядається як триада ворожості. Страх - переживання сильного переляку, остраху когось (чогось). Переживання страху відчувається і сприймається як погроза особистої безпеки; супроводжується почуттям непевності, незахищеності, неможливості контролювати ситуацію. Сором - переживання незадоволеності собою. Сором мотивує бажання дитини сховатися, утекти. Провина - переживання, пов'язані з порушенням моральної й етичної норми. Інші емоції, відповідно до теорії К. Е. Ізарда, є похідними. Особливості зовнішнього прояву емоцій визначаються по виразних рухах тіла особи, й інтонації, тембру голосу. Про розвиток

емоційної сфери дитини старшого дошкільного віку свідчать наступні показники:

- адекватна реакція на явища і ситуації навколишньої дійсності;
- диференціація й інтерпретація емоційних станів інших людей;
- широта діапазону усвідомлюваних емоцій, уміння вербалізувати емоційний стан;
- адекватний прояв емоцій при спілкуванні.

Існує достатня кількість методик, які діагностують емоційну сферу дошкільників. «Методика дослідження емоційного стану» автором якої є Дорофєєва Є.Т., спрямована на оцінку емоційного стану дитини за трьома основними кольорами. На основі отриманих відповідей роблять висновок про характеристику соціального стану за типом зміни чутливості. Методика «Кольоровий тест ставлень» автор І.Б.Дермнова призначена на вивчення емоційного ставлення дитини до моральних норм. Дослідження за цією методикою проводяться індивідуально з кожною дитиною. При аналізі результатів необхідно співвідносити колір, присвоєний кожному поняттю і його емоційне значення. Коротка характеристика кожного кольору, його емоційно-психологічне значення: синій:добросовісний, спокійний, дещо холодний; зелений:самостійний, наполегливий, іноді впертий, напружений; червоний :доброзичливий, товариський, енергійний, упевнений, дратівливий; жовтий: дуже активний, відкритий, товариський, веселий; фіолетовий: неспокійний, емоційно напружений, має потребу в емоційному контакті; коричневий: залежний, чутливий, розслаблений; чорний: мовчазний, егоїстичний, ворожий; сірий: в'ялий, пасивний, невпевнений, байдужий. Тест «Розпізнавання емоцій» автор якого Череднікова Т.В. направлений на перевірку здібностей розпізнання різних видів простих і складних емоцій. Розвиваюча, емоційно-комунікативна гра «Абетка настроїв», розроблена Н.Л.Белопольською, використовується у якості методики для вивчення адекватності емоційних проявів та реакцій досліджуваних дітей старшого дошкільного віку. За допомогою цієї методики визначається індивідуальна емоційна чутливість досліджуваного. Методики дослідження емоційної сфери на основі спостережень педагогів і батьків: методика «Вивчення індивідуальних особливостей дитини з емоційними проблемами» автори якою є С.Є.Кулачківська та Т.О.Піроженко мають на меті виявити, коли і які саме емоційні проблеми виникають в окремих дітей, з'ясувати з кожною дитиною особливості їх розв'язання, визначити засоби усунення їх причин. Проаналізувавши результати цієї методики можна встановити коли саме і у яких життєвих ситуаціях дитина зазнає труднощів, як саме їх долає, об'єктивні чи необ'єктивні причини їх виникнення. Опитувальник «Емоційне благополуччя дитини в групі» автори Г. Любіна та Л. Мікулик створений з метою визначення емоційного благополуччя дитини в групі дитячого садка. До уваги батьків запропоновано ряд запитань відповівши на які, батьки дають нам змогу визначити як дитина почуває себе в групі однолітків. Методика «Вивчення соціальних емоцій». Автори методики Г.А. Урунтаєва та Афонькіна Ю.А. Метою цієї методики є безпосередню

вивчення соціальних емоцій. Спочатку педагог спостерігає за дітьми у різних видах діяльності, а потім проводить дослідження у два етапи. Провівши дослідження за цією методикою можна зробити висновок про сформованість соціальних емоцій і їх вплив на поведінку дітей різного віку.

Отже, вихователь повинен постійно підтримувати у дітей справжній інтерес до людей, що їх оточують, їхніх потреб; навчати спільного пошуку взаємовигідних рішень у конфліктних ситуаціях, підтримувати прагнення весь час залишатися у контакті, отримувати досвід навіть з невдалого спілкування, а головне – необхідно навчити дитину керувати своїми емоціями.

Список літератури

1. Абраменкова В.А. Роль спільної діяльності в прояві гуманного ставлення до однолітка у дошкільників: Автореф. дис. ... Канд. психол. Наук. М., 1981.
2. Абульханова-Славська К.А. Діяльність та психологія особистості. М., 1980.
3. Авдєєва Н.Н. Розвиток образу самого себе у немовлят: Автореф. дис. ... Канд. психол. Наук. М., 1982.
4. Бершедова Л.І. Співвідношення ігрової та спортивної діяльності як одна з умов становлення особистості дошкільника: Автореф. дис. ... Канд. психол. наук. М., 1981.
5. Бодалев А.А. Про розвиток психології пізнання людьми один одного // Психологічний журнал. 1980. Т. I. № 1.
6. Венгер А. Л. Про значення зміни позиції дитини для формування у нього нових типів організації дій // Нові дослідження в психології. 1979. № 1.
7. Вікові та індивідуальні особливості молодших підлітків / За ред. Д.Б. Ельконіна, Т.В. Драгуновой. М., 1967.
8. Димитров І.Т. Зв'язок особливостей образу самого себе у дошкільнят з типом їх цілісної діяльності // Дослідження з проблем вікової та педагогічної психології. М., 1980.
9. Запорожець А.В., Маркова Т.О. Основи дошкільної педагогіки. М., 1980.
10. Коломинский Я.Л. Психологія взаємин у малих групах. Мінськ, 1976.
11. Коломинский Я.Л. Психологія особистісних взаємин у групі однолітків: Автореф. дис. ... Докт. психол. наук. Мінськ, 1981.
12. Корніцкая С.В. Вплив змісту спілкування з дорослим на ставлення до нього дитини: Автореф. дис. Канд. психол. наук. М., 1975.

В статье мы попытались очертить перспективы изучения эмоциональных нарушений у детей дошкольного возраста и возможных путей коррекции с помощью игры. Ребенок начинает осознавать свое «Я», свою активность, деятельность, начинает объективно себя оценивать. Образуется соподчинение мотивов: возможность подчинить свои непосредственные побуждения осознанным целям. Малыш учится в определенных пределах управлять своим поведением и деятельностью, предвидеть ее результат и контролировать выполнение. Усложняется эмоциональная жизнь дошкольника: обогащается содержание эмоций, формируются высшие чувства. Маленький ребенок не умеет управлять эмоциями. С развитием эмоциональной сферы у дошкольника чувства становятся более